

جامعة الخرطوم
كلية الدراسات العليا
كلية الآداب - قسم اللغة العربية

القيم الاجتماعية والفنية في شعر الصعاليك

دراسة مقدمة لنيل درجة الماجستير في الأدب والنقد

إعداد الطالب/ الأمين محمد عبد القادر
إشراف البروفيسور/ إبراهيم أحمد الحارذلو

2008م

الإهداء

إلى من أضاءت بسماتهم حياتي
إلى ...

أمي وأبي وإخوتي
إلى أستاذي الفاضل

البروفيسور الحارذلو

إلى ... كل أساتذتي بكلية الآداب

إلى كل أصدقائي وزملاء الدراسة

إليهم جميعاً أهدي هذا البحث مع تقديري وإحترامي

الباحث

شكر وتقدير

إن الحمد لله نحمده ونستعينه ونستفتحه ونتوكل عليه. والصلاة والسلام على نبينا وحبينا وهادينا إلى الطريق المستقيم سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلم تسليماً كثيراً.

الشكر أولاً لجامعة الخرطوم تلك الأم الرؤوم والمهد الحنون ومنبع العلم، والتي أتاحت لي فرصة الدراسة والبحث، ثم الشكر مع العجز عنه لأستاذي الفاضل الكريم البروفيسور إبراهيم أحمد الحارثي الذي أشرف عليّ وعلى متابعتي في كل صغيرة وكبيرة وأدعو الله أن يسدد خطاه ويصلح له ذريته ويجعلهم من الصالحين البررة.

ثم الشكر أجزله لأسرة مكتبة جامعة أم درمان الإسلامية هذا الصرح الذي يعطي بلا من ولا أذى. كما لا يفوتني أن أشكر زملاء الدراسة خاصة أخي وصديقي الأستاذ محمد عبد الموجود الذي أشرف على طباعة هذا البحث.

والشكر مجدداً وبلا حدود لأسرتي والديّ وأشقائي الذين شجعوني على البحث والتنقيب. والحمد والشكر لله رب العالمين من قبل ومن بعد

الباحث

ملخص الدراسة

٥ . ٥ ٥

٥ " " ù ù

٥ ٥

٥ ù

٥ ù

ù

٥

٥ ٥ ù

٥ ù

Abstract

The Research high lights the social and artistic values of voga bond poets. The researcher has searched the origin of word voga bonds in language as well as literature. The researcher has shown the richness of voga bonds poem.

Chapter two discusses the economic and social influence of poets in terms of diction and language style. How ever, Chapter Three highlights a sets of values adopted by voga bond poets. That enrich the Arabic language in terms of epic, zeal and elegy poem.

What the researcher would like to add is that voga bonds poets deviate from the convention of classics Arabic values and norms. There is bad need for researcher to dire deep down the sea of voga bond poem and reveal its secrets and depth.

فهرس الموضوعات

رقم الصفحة	الموضوع
1	
3	
الفصل الأول الشعراء الصعاليك	
6	:Ù
12	:
16	:
الفصل الثاني الحياة الاجتماعية والاقتصادية في شعرهم	
25	:Ù
37	:
الفصل الثالث القيم الاجتماعية في شعرهم	
45	
الفصل الرابع القيم الفنية في شعرهم	
72	:Ù Ù
81	:
92	:
102	
105	

الفصل الأول

الشعراء الصعاليك

المقدمة:

٥ ٥

٥ ٥

٥

()

٥ ٥

٥

٥ ٥

٥ ()

٥

٥

٥

٥ ٥

٥ ٥

٥ (٥)

٥

٥

٥

٥

٥

٥

٥ ٥

٥

٥

٥

٥

٥

٥

٥ ()

٥

٥

()
ō ō ō ō ō .()
ō ù
ō ō (ō) ō ù
ō ō ù
ō ō ù
ō ō ō ō ù
ō ō ù
ō ō ù
ō ō ō ō ù
ō ù

وما التوفيق إلا من عند الله

ũ ã . õ

õ õ õ . ù

ù ù

ù

õ õ õ õ . ù

õ

ũ ã õ

â

õ õ

õ õ ù

õ õ õ õ

ù

ù

õ ù

ù

õ õ) : ù

) : ù

ù ' (

:

$\tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \acute{a} \tilde{O}$
 $^1(\tilde{O} \tilde{O} \acute{a} \tilde{O})$
 \tilde{O}
 $\tilde{O} \tilde{O} \tilde{O}$. $\tilde{U} \tilde{U}$
 $\tilde{O} \tilde{O}$.
 $\tilde{O} \tilde{O}$. \tilde{U}
 $\tilde{U} \tilde{U}$
 (\tilde{O})
 \tilde{O}) : \tilde{U}
 $\tilde{O} \tilde{O}$
 \tilde{U} $^2(\tilde{U})$: \tilde{U}
 $^3(\tilde{O} \tilde{O} \tilde{O})$
 $\tilde{O} \tilde{O}$
 $\tilde{O} \tilde{O}$.

. 1964 - 1384 - .7 : 1
 . 1977 , 19 , . . . 2
 . 1979 , .2 . 3

õ ù .
õ õ õ ù .
ù õ õ õ °
° ù
ù
õ õ ù .
õ õ õ ù
ù ù .

المبحث الأول
الشعراء الصعاليك أسماؤهم وأخبارهم

(1) \hat{O} \hat{O}^1 :

\tilde{O}

\tilde{O} \tilde{O}

\hat{U} :

\tilde{O} $\hat{U}\tilde{O}$ \hat{a}
 \tilde{O} \tilde{O} ²

\tilde{O}

\tilde{O} \tilde{O} \tilde{O}):

\tilde{O} \tilde{O} \tilde{O}

\tilde{O} \tilde{O} \tilde{O}

(2) \hat{O} $\hat{O}\hat{O}^3$:

\hat{U}

\hat{U}

\tilde{O} \hat{U}

\hat{U}

¹ 3 . 1347هـ / 1929 ، 73 . : - .
1416هـ / 1996 . \hat{U} . . .
² 113 . : \hat{U} . 1996 .
³ 18 . 313 - 320 . 1929 .

$$:^1 \hat{O} \quad \hat{O} \quad (5)$$

Õ . .

Õ . Õ
 ù Õ ù

õ õ õ ù ù ù

:
 ù ù ù Õ Õ Õ ù Õ Õ

ù ù Õ Õ Õ Õ

² ù Õ Õ Õ Õ

$$:^3 \hat{O} \quad \hat{O} \quad (6)$$

Õ

Õ

$$:^4 \hat{O} \quad (7)$$

Õ

()

ù

10 :13 1

10 13 : 2

. 1929 3 3

: 1189 3 . 4

$$:^1 \hat{O} \quad \hat{O} \quad (8)$$

.Ù

Ù .Ù

Õ Ù .

$$:^2 \hat{O} \quad \hat{O} \quad (9)$$

Õ

$$:^3 \hat{O} \quad \hat{O} \quad (10)$$

Õ Õ

.Ù

$$:^4 \hat{O} \quad \hat{O} \quad \hat{O} \quad (11)$$

Õ Õ

Õ Õ ()

Õ ù

5

Õ

6

. 1965	. .114	1
. 1965	. .51	2
	.347	3
. 1929	.3751 /20	4
1961 → 1381 /	.88	5
. 1929	.375 .20	6

Ù

Õ Õ

Ù

1

Õ Õ Õ

3 Ù

Ù 2

4 Ô Ô (12)

Õ

Ù Õ :

Ù

Õ Ù

Õ

Õ

Õ

: Ù Ù

Õ Õ Õ Õ Õ Õ

Õ Õ Õ

. 1929 , 138 -131 ,21 : 1

: , 383 .Ù Ù Ù 2

.1971 ,

,158 ,1 .Ù 3

,209 ,13 : 4

.¹Ù

:Ù

Ù Õ Õ Ù Õ Õ Ù
Ù Õ Õ Õ Õ

:² Ô Ô (13)

Õ) , Õ Õ Ù Õ Õ

Ù () . (

:Ù . :Ù Ù :Ù . Ù

:Ù .

Õ Õ Ù , ,

, Õ Ù ,

Õ , :Ù ° Ù : Ù

Õ

Õ

. Õ

Ù

Õ

Ù Õ ()

209 ,13 ¹

. 1960 , , 41 ,2 , ²

المبحث الثاني تعريف الصعانة

١) (٤) . ٤

٤

: ٤ .

٤ ٤ ٤ ٤ ٤ ٤

٤ ٤ ٤

٤) ٤ ٤ ٤ :٤

: :

٤ ٤ ٤

٤ ٤ ٤ ٤ ٤

٤ .

٤

٤

٤ ٤ ٤

٤ : ٤)²

٤)

١ () -

٢ () .

٣ : ٣ ٣٧٣ ، ١٣٤٧هـ/١٩٢٩ .

· : Ù
Õ · :

· :
Õ Õ ()

·
Ù Ù Ù ·

·
Õ Õ Õ Õ
1 Õ Õ Õ Õ Õ
Õ · Õ

Ù

Ù

·
ÕÕ ù ÕÕ Õ Ù
2 Õ Õ Õ Õ ù ù Õ Õ
()

·
· ()

)

·
ù Õ Õ Õ

· 1964/ـ1384 ، ، 37 ، 1

· 1982/ـ1402 ، ، ، 100 ، 2

\tilde{O} \tilde{U}

$\tilde{O} \tilde{U}^1 (\tilde{U}) :$

$\tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{U}^2 ($

$\tilde{U} \tilde{O} \tilde{O}$

$\tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{U}$

$\tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{U}^3 ()$

$\tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{U}$

$\tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{U}$

$\tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{U}$

$\tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{U}$

$\tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{U}$

$\tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{U}$

$\tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{U}$

. 1929 , 126/2 : ¹
 . 232 -231 , ²
 . 1952
 . 1979 , 31 , ³

Õ Õ

Ù Ù

Ù

المبحث الثالث
دوافع ظهور الصعاليك في العصر الجاهلي

ō ō ō ù ō

ō ō ō ù

ō ù

ō ō ō

ō

ù ù

ō ù) ù

ō ō

ō

ù

ō ō ō ō

ō ō ò ō ō ō

ō ō ō ō ō

ō ō ō ō ō ō

ù () ù

ù

Õ (Õ Õ)

Õ ääÕ à Õ Õ Õ
1 Õ à

Õ Õ Õ ()

Õ Õ Õ Õ Õ Õ Õ Õ
2 Õ Õ Õ Õ Õ Õ

Õ Õ Õ Õ

3 à Õ â Õ Õ
Õ

à Õ Õ Õ Õ Õ Õ Õ Õ
à Õ Õ Õ Õ Õ Õ Õ Õ
à Õ Õ à Õ Õ Õ Õ Õ Õ
4 à Õ Õ à Õ Õ Õ Õ Õ Õ

. 1929 ,	,182 :18	1
	.320 ,	2
	,1231 .	3
. 1965/1385 ,	,81 .	4

Õ

Õ Õ

Ù

Ù

ÕÕ

Õ

Õ

¹ÕÕ

Õ

Õ

Õ

ÕÕ

Õ

:

²à

Õ

Õ

ÕÕ

Õ

Ù

Ù

Õ

Õ

Õ

Ù

.

Õ

Õ

o

Õ

):

Ù

.

Õ

Õ

Õ

.

Õ

Õ

Õ

Õ

³(

Õ

ÙÕ

Õ

Õ

Õ

):Ù

Õ

Õ

Õ

Õ

. 1 ,1996 , Ù

,89

1

,125

2

. 1979 ,

,21

3

ũ õ õ õ

.¹(

õ ù .ù

õ õ õ
õ õ õ

õ . õ
õ

ù .

)

.(

-: ô : ô

ù
õ ù
õ õ õ

2:

õ õ

ù

õ õ

.ù

. 1979 , 1 , 209

1
2

Ù Ù

Õ

.Ù Ù

Ù

Õ Õ Õ Õ Õ .()

Õ Õ Õ

Õ Õ Õ

Õ Õ Ù

.()

Õ Ù

Ù Ù

: Ù

Õ

Ù

1

Õ Õ

Õ Õ

Ù Ù Ù

:

Õ Õ Õ Õ Õ Õ Õ Õ

Õ Õ Õ Õ Õ Õ Õ Õ

Õ Õ Õ Õ Õ Õ Õ

2 Õ Õ Õ Õ Õ Õ Õ

10 :13 1

30 2

ã ã
 ã ù
 (ù
 :ù
 àõõ ã ã ã
 1à ã ã ã
 ã ã ã ()
 ãõ ã ã ã ã ã
 2 ã ã ãõ ã ã
 ã ã ù
 ã
 ù
 ù

4 112 1
 1996 1 ù 119 2

Õ Ù Ù
 Õ Ù
 :
¹ ÕÕÕ ÙÕ ÕÕ Õ Ù ÕÕ ÕÕ
 Õ .) : Ù
 Õ Õ .
 .²(
 Õ
 .
 Õ Õ ÕÕ ÕÕ Õ
³ÙÕÕ Õ Õ ÕÕ
 Õ Õ Õ
 .
 Õ Õ
 Ù ()
 Õ Õ .
 . Ù

. 1996 , Ù , 115 1
 . 1970 , 12 . 2
 . 1950 , 113 . 3

الفصل الثاني

الحياة الاجتماعية والاقتصادية في شعرهم

المبحث الأول

أثر الحياة الاجتماعية في شعرهم

.	Ù	-1
.	.	-2
.	.	-3
.	.	-4
.	.	-5
.	Ù.	-6

الحياة الاجتماعية :

Õ Õ .
.
Ù
.
Õ
Õ Õ

:
: Ô ∅ /1
.
Õ Õ Õ
Õ Õ Õ Ù

.
Ù
Ù
.
Õ

Ù
:
1 ãÕ Õ â Õ Õ Õ
2 ãÕ ã Õ ãÕ
3 ã à
Ù

1344هـ / 1925 . 72 . 1
: : 2
: 3

¹Ù ùõõ ã ã ã ù ã
 ã

ùõ ã ã ù
 ù ù ù
 ã à ã

²ã ã ã
 ã

³ã ãõ ãõ ã ã
 ãõõ ãõõ

⁴ãõ ã ã ù
 ù

⁵ ã ù ã ã
 ã ã ã ù

	10	13	1
. 1925 / 1344 :	.75		2
	.94		3
	24	2	4
. 1929	10	:13	5

. ù ù
õ õ

:ù . : .

: ù .
õõõ õ õ õõõ õõ
õõ õ õ õõõõ õ
õõ õõ õõõõ õ õ
1 õõ õ õõ

: ô ô :ô

õ õ õ ù

.
. õ
õ . õ õ
õ

:ù

2 õ õ õ õõ
õ õ õ

õ õ õ

3 õõ õ õ õõ õ õ ù

4 õõ õ õ õ :

. 1929 , 13 13 1
. 1996/1416 1 , ù 85 . 2
ù : 3
.99 . 4

õ ùõ ù

õ

¹ùõõ ò õõ ò ò â õ

ù

² õ õ õõ

õ õ õ

õ õ õ ù

õ

õ õ

³â õ ù ù õ õ

à âõ ò õ âõõ ù ù

:øõõ ô ô :ô

õ õ õ ù ù

ù

õ õ õ

. 1925/ـ1344 , , ,1 ,79 . 1

õ : . 1996 /ـ1416 ,1 , ù ,51 . 2

ù : . ù

,4 : ,30 . 3

: Ô Ô :

Õ Ù

.() () Ù

ÙÕ Õ Õ Õ Õ

Õ

Õ , Õ Õ Ù Ù

Õ Õ , Ù

Õ Õ

: Ù

¹ Õ Õ ãÕ Õ

Õ Õ

Õ Õ , Õ

Õ Õ

Ù

Õ

Õ Õ Ù

ãÕÕ Õ Õ Õ Õ Õ ã Õ

.(.) . ,183 .Ù , .Ù ¹

èõõ ò ò õõ à ò
 èõõõ ùõ õõ àõ à õ
¹èõõ ò ò ù õõ àõõ à õ
 ù ù ù
 ù ù ù
 ù ò ò
²à ò ò
 ò ù
 , ò , ù
 ù ù
 ° (ù)
 ù ò õõ ò
 ò àõõ ù ò
 ò õõ ò
 ò à õ ò ò
³ ò ò õõ ò
 ò ò
 ò ù
 ò , ù
 , ù
 ò ò ä àõ ò ù
¹ ò ò ò õõ ò ò

. 1925 , , ,1 ,79 . 1
 . ù :à . 1965 , , ,2 ,126 . 2
 . 1996/▲1416 ,1 , ù , ,145 . 3

Ù .

Õ

Ù

ù ã Õ

: Ô

Ô

: Ô

õ Õ Õ .

()

Õ

Õ

Õ

Õ

Ù

Ù

.²(

Ù

Õ ()

Õ

.(

)

Õ

.()

. 1977 ,

.115 ,
393 .

Ù¹
Ù²

à Õ à Õ à ÕÕ
 1 Ù ÕÕ ÕÕ
 Õ . Õ Õ
 Õ Õ Õ
 .()

à Õ à à Õ
 2 à Õ à à
 Õ , , Ù
 Ù Ù
 3 ÕÕ Õ Õ Õ Õ
 () Ù
 à ÕÕ Õ Õ Õ Õ ÕÕ
 ù Õ Õ Õ à ÕÕ
 ù Õ Ù Õ Õ Õ Õ
 à Õ Õ à Õ Õ Õ Õ Õ Õ
 4 à Õ Õ Õ Õ à Õ Õ Õ ù Õ

Õ Õ ù Õ Õ Õ
 5 Õ Õ Õ Ù Õ Ù

1925 /ـهـ1385 , , ,119 , . 1
 .ـهـ1296 , ,47 ,1 , 2
 . 1996/ـهـ1416 ,1 , Ù , 55 . 3
 . , : , ,1212 ,3 . 4
 . , ,38 -37 ,6 . 5

المبحث الثاني أثر الحياة الاقتصادية في شعرهم

\tilde{O} \tilde{U} \tilde{U}
 \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O}

\tilde{O} \tilde{O}

\tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{U}
 \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O}

\tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O}
 \tilde{O}

(1)

\tilde{O}

\tilde{O} \tilde{O} \tilde{U}

¹ \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O}

² \tilde{U} \tilde{O}

\tilde{O} \tilde{O}

¹ Õ à Ù
 Õ Ù ()
 Õ Õ Ù

² à â Õ Õ Ù
 Õ ()
 Ù

³ à Õ Õ Õ ã
⁴ à Õ Ù Õ Ù
 Õ Ù

Õ Ù
 Õ Õ Õ Ù

⁵ ã Ù Õ
 : Ù

⁶ Õ
 Õ Õ

: Ù
¹ ã Õ Õ à

. 1960 ,161 ,2 1
 (.) ,4 Ù . .106 2
 (.) ,4 . .109 . 3
 ! : Ù 4
 . 1996 /-1416 .83 . 5
 ,3 ,1199 . 6
 : Ù : .(.)

Õ Õ Õ Ù
 ()
 Õ Õ (Ù)
 1 ÕÕ Õ
 Õ ÕÕ
 Õ
 :
 2 Ù Ù Õ Õ â Õ Ù Õ
 Õ Õ Ù
 Õ Õ
 Õ Ù
 Õ Õ Õ
 Õ Ù
 Õ Õ Õ
 Õ Ù
 Õ Õ Õ
 Õ Ù
 Õ Õ Õ Ù
 Õ Õ Õ Ù

. 1996 / 1416 1 Ù
 . 1950 / 1369
 . 119 1
 , 7 . 13 2

الفصل الثالث
القيم الاجتماعية في شعرهم

.1

.2

.3

.4

.5

.6

.7

.8

(1) فلسفة الحياة:

Ù

()

Ù

Ù

1

Õ Õ

Ù

()

Ù

2

â

Ù

Õ

3

Õ ã âÕ

Õ

Õ

()

4 Õ

د د د

د

1، 1996 .

.40

1

1369 / Õ 1950 .

.13 8

2

1384 / Õ 1964 .

.46

4

ù . ù .
 1 ù ò ñ ã ò ã ò ã ã
 2 ò ã ò ò ò
 3
 () ù
 () ù
 ù
 4 ò ò ù ò ò
 ò ò ò ò ò
 ò ò ò ò ò ò
 ò ò ò ò ò ò
 ù

: . , 119 .3 . 1
 ù (ù) : ù . : .
 . 1965 / 1385 , .51 . 2
 . 1965 / 1385 , .51 . 3
 . ,320 .18 4

Ù

Ù

Ù

1

à

Õ

Ù

à

Ù

Ù

Ù

Ù

Ù

ã Ù

Õ

Õ

Õ

²à

ã Õ

Õ

à

Ù

()

:

ÕÕ

Õ

Õ

Õ

Õ

Õ

Õ

Õ

3

Õ

ã Õ

4

Ù

ÙÕ

Õ

:

:

.4 .

.112

1

.(.) .

.3 1244

2

.1208 .

3

. 2003 / 1424 ,1

.47

4

1

Ù

˘

:Ù

Ù

:

Ù

Õ

Ù

2

ãÕ

Õ

Ù

:

Ù

:Ù

:Ù

˘Ù

Ù

Ù

˘Ù

:

Ù

3

Ù

Ë

Õ

Ù

.Ù

.1225

1

. 1950 /Õ 1369

˘14 .13

2

. 2003 /Õ 1424 ˘1 ˘Ù

.47

3

1

٥ ٥
٥
٥

) :

2(

٥

٥

٥

(2) الغنى وسيلة وليست غاية:

٥ ٥

٥

٥

٥

٥

1 28 1384 / 1964

2 337 1977

Ù Ù

Ù

()

Ù

:Ù

(Ù)

$\begin{matrix} & \tilde{O} & \tilde{O} & \tilde{O} & \tilde{O} \\ \tilde{O} & \tilde{O} & & \tilde{O} \\ 1 & \tilde{U} & \tilde{U} & \tilde{O} & \tilde{U} \end{matrix}$

Ù

$\begin{matrix} & & & & \tilde{O} \\ \tilde{O} & \tilde{O} & & \tilde{O} & \tilde{O} & \tilde{O} \\ & & & \tilde{O} & \tilde{O} & \tilde{O} \\ 2 & & & & & & \tilde{O} \end{matrix}$

() () ()

.Ù

$\begin{matrix} & & & \tilde{U} \\ \tilde{O} & \tilde{O} & \tilde{O} & \tilde{O} \end{matrix}$

. 1996	Ù	. .104	¹
. 1964 / 1384	.	.44	²

¹ Õà Õ ÕÕ Õ
 Õ Õ ÕÕÕ

Ù . .Ù
 . .

() Ù ()

:Ù

Õ Õ ùÕÕ ÕÕÕ Õ Õ Õ Õ
² âÕ Õ

Õ Õ Õ Õ
 Õ

Õ Õ Õ .Ù
 Õ Õ

Õ Õ
 Õ Õ

.81 . 1

.320 18 2

õ õ ù .
 . ù
 õ õ àõ àõ ù
 â à à ù
 1 õ õ ùõ ù
 . ù

ù

.ù

(3) نصره الرفيق:

õ

õ

õ

õ

()

ù

õ

õ

õ

õ

ù

2

õõ

ù

õ

õ

ù

ù

3

õõ

õ

õ

â

1 . 2003 / 1424 هـ . 46

2 . 272

3 . 1950 . 119

Õ ÙÕ Õ Õ

¹Ù Õ Õ ÙÕ Õ

()

Ù Ù Ù Ù

Õ Õ Õ

Õ Õ

Õ Õ Õ

Ù

²Ù àà

à ù à Õ Õ

³Ù Õ

()

4 Õ

. 1950	.115	1
(.)	,1071 3	2
	.1075	3
. 1964 /-1384	.19	4

(Ù)

¹ ã ã ã ã

² ã ã

Ù

:Ù

à

³ ã ã ã ã

(4) إِبَاء الضِيم:

Ù

	.57	1
(.)	.1245	2
: : .104 -103 . 1996		3

¹ ǎ Ǔ á Ǔ ù
()

Ǔ
Ǔ
² â
â Ǔ â Ǔ
ù

ù á

³ ǓǓǓ ùǓ Ǔ Ǔ ù

Ǔ Ǔ Ǔ : Ǔ
Ǔ Ǔ Ǔ Ǔ Ǔ

.57 1
(.) ,3 1120 2
. 1996 ,1 , ù . .115 3

1 Õ á Õ
 Õ â Õ

Ù Ù

2 ã Õ Ù

Ù

3 ã Ù Ù

4 Õ Õ Ù Õ Ù

o

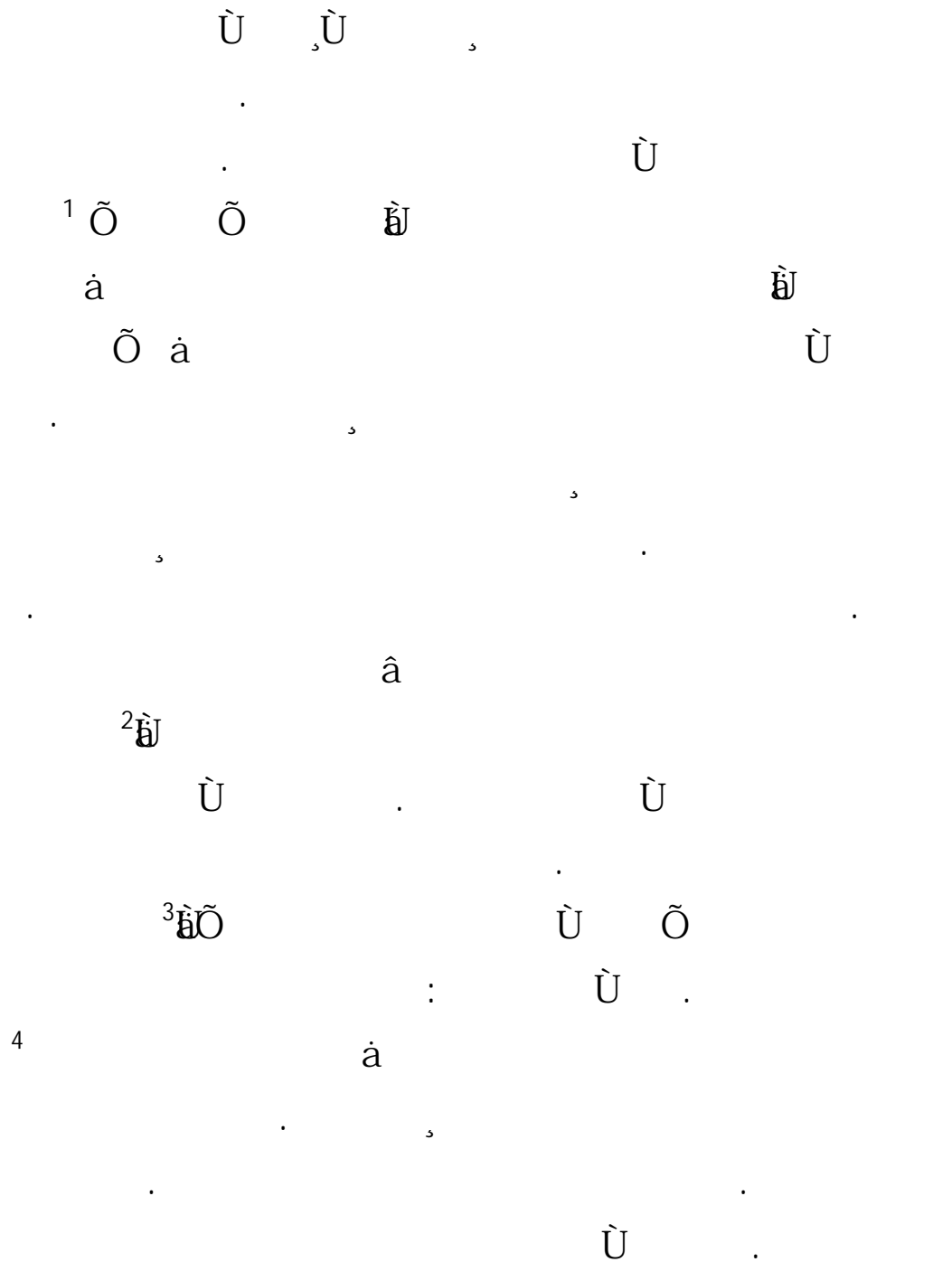
: .() : .108 -107 1

. 1964 , .34 2

. 1996 , , .30 3

.(.) , .259 ,1 4

(5) السعي من أجل الرزق:



. 1402 / هـ 1982	.100	1
. 1964	.28	2
:	.36	3
. 1384 / هـ 1964	.36	4

ù
 : ù
 1 ù
 2 ã ã ã ã ã ã ã ã
 ù ù
 ù ù
 3 ã ã ã ã ù
 ù
 4 ãã ù ãã ã ã
 ã ã ù
 5 ãã ãã ãã ãã ãã ãã
 ã ã ã ãã ã ã
 ã ã ã ãã ã ã ã
 ù
 ù ù
 ã ù ã ã ã ã
 ã ã ã ãã ù

: ù : . 1996 ,1 , .32 . 1
 : : 2
 .50 . 3
 . 1982 / 1402 ,1 ,72 . 4
 : 5

Õ Õ Õ Õ Ù
 Õ Õ Õ Õ
 ÕÕ Õ Õ
 1 ÕÕ Õ Õ Õ
 Ù

(5) الكرم والإيثار:

Ù
 Ù
 Ù
 ()
) Ù
 .2(

Ù
 Ù
 Ù Ù

3
 Õ Õ Õ Ù Õ Ù Õ

1 .37 . 1384هـ / 1964 :
 2 .7 .3 . 1374هـ / 1929 :
 3 .44 . 1384هـ / 1964 :

Ù . Ù Ù Ù Ù .

1 Õ ã à Õ Õ
()

² ã Õ

Ù

.Ù

.Ù

)

Ù

.(

³ Õ Õ Õ
Õ Õ ã Õ

.Ù

.49	.	1
.62	.	2
.20	.	3

.Ù

Ù

à Õ

âÕ Õ Õ Ù

à

à Õ à Ù

¹â Õ Õ

Õ Ù

Õ à

Ù ()

Ù

Ù

²à Õ

Õ à

à

à

Õ

à

()

Ù

Ù

³

â

Õ

â

Õ

â

: .Ù

: . 1996 1

.51 -50

¹

: Ù Ù

. 2003 / 1424

.269 ,1

²

: . 1950

.126

³

Ù :

Ù

Ù

1

Õ

Ù

Ù

Ù

:

ùõ

õ õ

²ùõ

³Ù

Ù

.Ù

(6) الصبر على الشدائد:

. 1950 / 1369هـ

. 1950

. 1950

.210 .13

.187

.143

1

2

3

Ù

Ù

¹Ù à Õ Õ

Ù

²à â â Õ Õ
³ Õ Õ Õ Õ

: Ù

⁴Û Õ Õ Õ

⁵Ù â

. 1950	.149	1
. 2003 /-1424 ,1	.44 Ù	2
	:	3
. 1950	.98	4
	:Ù	5

\tilde{O}^a \acute{a} \tilde{O} \tilde{O} $\hat{a}\tilde{O}\ddot{a}$
¹ $\tilde{O}^a \acute{a}$ \grave{a} \tilde{U} \acute{a}

\tilde{U} (\quad) (\quad)
 \tilde{U} \tilde{U} $:\tilde{U}$ \tilde{U}
 $:\tilde{U}$ $\tilde{U} :$ \tilde{U} \tilde{U}
 $:$ \tilde{U} $:\tilde{U}^\circ$ $:\tilde{U}$
² \tilde{O} \tilde{U}
³ $\tilde{O} \hat{a} \tilde{U}$
 \tilde{U}
⁴ \acute{a} \hat{a} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O}
 $:$
⁵ \acute{a}
 \tilde{U}
 $\tilde{U} \tilde{U} (\quad)$

:	:	. 1982 / 1402 1	.73	1
		. 1996 1	.16	2
		:	:	3
		. 1996	.19	4
		. 1964 / 1384	.42	5

1 Û Õ à Û

Û
2 Û à à à Û

3 Û Û
Õ à â à à

Û

4 Õ Õ

Û Û Û Û Û
Õ Û Û Û
Õ Û Û Û
à Û Û Û

5 Û Û Û Û Û

Û

	. 1996	.52	1
	. 1964	.55	2
	: Û	.56	3
(.)	.119	.3	4
	.293	.1	5

(Ù)

()

Ù

Ù

.Ù

(8) العفة في ذكر المرأة:

Ù Ù

.Ù

Ù Ù

Ù

¹ ã Õ

Ù

٥ Û

٥

.

1

.

Û

٥

٥

.

.

2

õ õ

õ

â õ

:

Û

õ

Û

è

õ

õ

õ

3

Ûõ

٥

Û

.

.

()

Û

4

õ

à

()

5

õ

à

		. 1996 ,1 .	.43	1
		. 1982 /ـ1402 ,1	.71	2
	:	: . 1996 ,	.38	3
	.	. 1996 /ـ1416 ,1	.140	4
	.	(.) .	.1202 .3	5

ù . ù . ù
) :
 .ù
 .¹(
 ù
 ù
 ()

:² ù ù
 ã ã ã ã ã
 ãã ã ã ã ã
 ãã ã ã ã ã
 ããã ã ã ã ù ù
 ã ù

ã
 ã ã ã
³ ãã ù

. 1979	.337	1
	.320 .18	2
. 1964 / 1384	.24	3

) ()
 ù ù
 .¹(
 2
 ù ù
 3 à Õ
 4 à Õ
 à Õ Õ
 :
 ù)
 .⁵(
 ù ù
 ù ù
 ù

	.13	1
	.19	2
. 2003 / 1424	.1 ù .269	3
	:	4
. 1991	.3 ,391	5

الفصل الرابع القيم الفنية في شعرهم

المبحث الأول
اختلاف قصائدهم عن الشعر الجاهلي في الشكل الفني

١. Û
 Õ Õ
 Õ Õ Õ . .
 .
 Õ Û Û
 Õ Û Û
 Õ Õ Û
 : Û Û
 Û Õ Õ Û Û Û
 Õ Õ Û Û
 Õ Õ Û Û
 ()
 Õ
 .

1 . 259
 2 . 359
 (.) 1979
 . 1970

\tilde{O} \tilde{O} \tilde{U} \tilde{U} \tilde{U}

\tilde{U}^1 \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O}

\tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O}

\tilde{O} \tilde{O}

\tilde{O} \tilde{O}

1964	-	-27	1
1996	-	38	2

¹ Õ Õ
² àÕ Õ àõõ ùõ
³ à Õ â Ù Õ Õ Õ
⁴ à õõ Õ Õ Ù ùà Õ Õ
õõ õõ
⁵ õõ Õ ° Õ
õõ õõ
⁶ Õ õõ
⁷ õõ à Õ Õ Õ
õõ , Õ â Õ Õ
Õ Õ õõ
⁸ õ õ õõ Õ
⁹ õõõ Õ õõ Õ
Ù
, . Ù
Õ Ù Ù ,

1964/س1384

. 30

1

: Ù - :

2

3

:

4

(Ù Ù) Ù :

5

:

6

:

7

Ù :

8

:

9

õ ùõ .
õ ù

õ õ õ
õ . ()

() ù

1 ù õõ :ù

2 õõ â à

õ õõ õ õ

3 õ ãõ õõ
õõ

4 õõ õ õ õ ùõ

õõ õõ ã

õ) õ õ õ

õ õ (

õ õ õ ùõ ù

5 ù â õ
õõ õõ à õ

. 1964 -õ 1384 , 48 1

: 2

: - 3

ù ù : 4

. 1996 . 27 5

(Ù)

1

2 Õ

Ù

Õ Õ Õ
Õ Õ

Ù

Ù .

Ù .

Ù

.(-)

Õ

Ù

Õ Õ)

Õ Õ

(

Õ

Õ Õ Õ Õ .

Ù

Õ

.103

1

:

2

. Õ Õ . Õ Õ .

õ õ

õ Õ Õ
Õ Õ

ù
ù
ù
õ Õ Õ

õ
õ Õ
ù

õ Õ

õ

ù
ù
ù
õ Õ Õ

õ Õ
ù

ù Õ Õ Õ
ù Õ

ù 3 1

¹ õõ ù õ ù õ

â !
â õõ â õ

²

õ

ù

ù

ùõõ

àõ

õõ

ù

³ù

õ

õ õ õ õ

õ õ

ù ù ù

:ù õ ù

õ

õ

ù

⁴ù

ù õ â ù

ùõõ

õ

õ

õ

õ

2 566 1

17 2

3 .1189 3

:ù . 1982 / 1402 212 4

ù

1. ù õõ õ õõ õõ õ ù
 ù õõ õõ õ
 õõ õ õ
 ù à
 õ ù
 ù
 õ õ ù ù.
 .
 . õ õ õ
 õ
 ù õ õ õ õ . ù
 . ù
 ù
 õ .
 , õ ,
 .
 õ .
 ù
 .
 õ õ õ
 õ õ õ . õ
 õ
 õ
 .
 .

_____ : ù : 1

ù ù ù ù
 ù
 ã ù
 ã
 ã ù
 ã ã ã ã ù
 ã ù ù
 ã ã ã ù
 ã ã ù
 ã ù

. 2003-ã 1424
 . 1982 -ã 1402 ,

ù ,261 , 1
 ,65 , 2

المبحث الثاني
 الصورة والاسلوب في شعرهم

Õ Õ Õ Õ
 Õ Õ
 Õ
 Õ Õ Õ
 Õ Õ
 Õ Õ ()
 Õ Ù ()
 Õ
 Ù
¹ Õ ù Õ Õ
² Ù ù Õ Õ Õ
³ Õ ù ù Õ
 :
⁴ Õ Õ

1075 3 1
 : Ù : 2
 : Ù 3
 : - : 1077 4

:

¹ũ õ õ õ â

õ õ õ õ (ù)

õ) õ ù

õ ù (

:

²ã õõ ãõ õ

³ ù

⁴ õõ õ ãõ

õõ ù õ

õ õ â â

⁵ã õõ ãõ â â

ũ õ

õ õ õ õ

õ

õ ()

õ ù õ õ

:

¹ õ â ãõ ãõ

	.1078	1
.1996	.106	2
:	:	3
:	- ù	4
:	:	5

² Õ Õ Ù
³ Õ Õ Õ
⁴ Õ Õ Õ Õ

. .
 Õ Ù
 :
⁵ Õ

⁶ Õ Õ Õ Ù

⁷ Õ Õ

⁸ ã Õ Õ Õ
 Õ

. Ù Ù : Ù

.	:	Ù	.	:	.32	,		1
.	:	- Ù	:	-	:	-	:	2
.	:	.	:	.	.	.	:	3
.	:	.	:	.	.	.	:	4
.	:	. 1964 Õ Õ 1384	.	:	.	, 18	.	5
.	:	.	:	.	.36	,	.	6
.	:	.	:	.	.19	,	.	7
Õ Õ	:	.	:	.	.37	,	.	8

·
Û (Û)
õ õ Õ
õ õ
õ ùõ Ù
õ () Ù
õ õ Ù Ù ä
õ õ (Ù)
õ õ

¹ õ ã õõ õ Ù
õõ õ õ
õ õõ Ù
õ ()
² õõ Ù
() (Û)
() ()
³ã á õ ä

· 34 , 1
· 1996 - 52 , 2
· 2003 -õ 1424 Ù , 1 , 275 , 3

Õ ()

1

()

Õ Ù

...

Ù

Ù

Ù

Õ Õ

Ù

Õ Õ Ù

Õ Õ Ù

Ù

²äÕ Õ Õ

Õ ÕÕ â

ÕÕ

Õ

ÕÕ

â

3

Õ

Õ

4

ÕÕ

Õ

ÕÕ

Õ

Õ

Õ

Ù

5

ÕÕ

Ù

Õ

Ù

1964 -Õ 1384

20

1

2

3

4

5

Õ Õ :
 . Õ ÙÕ Õ . Õ
 1 ÕÕ Õ Õ Õ
 Õ Õ ÕÕ
 2 ã
 . Ù
 Õ Õ
 Õ . Ù .
 . Ù Ù Ù
 3 Ù Ù Õ
 ÙÕ Õ ÕÕ
 Õ .
 . Ù . Ù
 :
 4 Ù Õ Ù Õ ÕÕ
 : Ù
 5 Õ Õ
 1 Õ Õ ÕÕ ÕÕ

	.32	1
	. Ù :	2
	. 11 18	3
	.566 2	4
. 1964 - Õ 1384	.17	5

Ù

²Ù Ù Ù â Ù

Ù

³à Õ Ù Õ

Õ

ÙÕ Õ , ,

(,)

(Ù)

Õ

Õ Õ Õ

.

⁴ ã Õ Õ ã

⁵ ã à à ãã

⁶ ã Ù Õ Õ ã ã

⁷ ã ã Õ ããà

, Õ Ù

Ù

Ù

1 Ù Õ Õ Õ

	.20	1
	.1069 3	2
	- - 55	3
. 1964	- 34	4
	: - :	5
	: - :	6
	: . :	7

õõ õ

ù

² õõ õ

õ

ù

³ â

õ

ù

⁴ ùõõ õ õõ

õ

õ

()

⁵

õ

ù

⁶ õ õ õ õ ù õ

õ

õ .ù

ù

o

ù

ù

o

ù

õ

ù

1198 - 3

1

1964 -õ 1384 ,27

2

2003 -õ 1424 ,ù ,37

3

1969 , .73

4

:/80 , :ù

5

259 ,ù

6

Õ
.Ù
()
Ù
Õ ()
1. à à ä
2. à Õ â ÕÕ
3. Õ
4.
Õ Õ
5. Ù Ù
6. Ù
1. ÕÕÕÕ Õ

. 2003 -Õ 1424	.Ù	.271	1
	.Ù	:	2
		.268	3
	.1223	.3	4
: . Ù . :	. 1996	, 34	5
			6

Õ Õ

²ã Õ

Õ

Õ

Õ

â

³ Õ

ã

Õ

⁴ Õ

Õ

ÕÕ

Õ

Õ Õ

Û

)

Û

(

⁵ãã

ã

ÕÕ

Õ

Õ

⁶ã Õ

ÕÕ

ÕÕ

Õ

⁷ã Õ

â

Õ

Õ

Õ

Û

. 1982 - 1402

.76

: . 1964 - -

.45

ãã

: Û

1

2

3

4

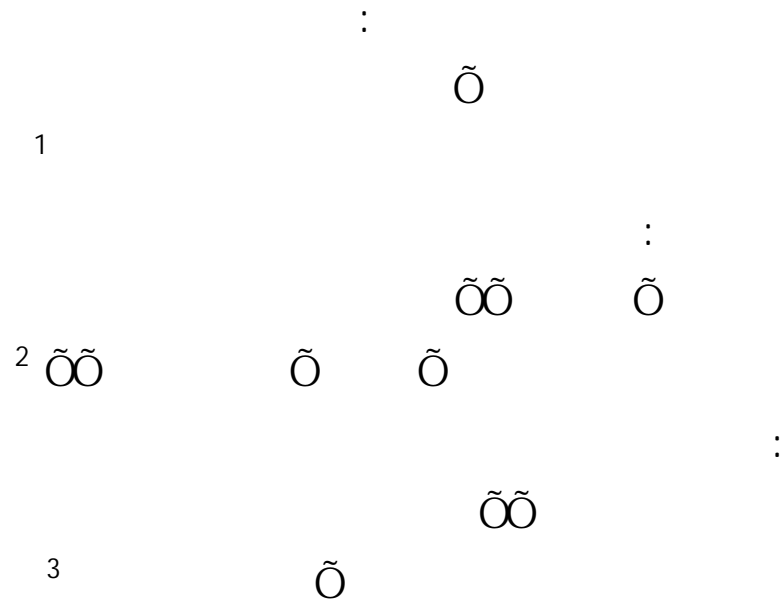
5

6

7

.()

. (.)^s



	:	112	1
. 1965	,	51	2
. 1964 - Õ 1384	,	20	3

المبحث الثالث
أبو خراش شاعر المرثي الإنسانية

١. ()

٢

٣

٤

٥

٦

٧

٨

٩

١٠

١١

١٢

١٣

١٤

١٥

١٦

١٧

١٨

١٩

٢٠

٢١

٢٢

٢٣

٢٤

٢٥

٢٦

٢٧

٢٨

٢٩

٣٠

٣١

٣٢

٣٣

٣٤

٣٥

٣٦

٣٧

٣٨

٣٩

٤٠

٤١

٤٢

٤٣

٤٤

٤٥

٤٦

٤٧

٤٨

٤٩

٥٠

٥١

٥٢

٥٣

٥٤

٥٥

٥٦

٥٧

٥٨

٥٩

٦٠

٦١

٦٢

٦٣

٦٤

٦٥

٦٦

٦٧

٦٨

٦٩

٧٠

٧١

٧٢

٧٣

٧٤

٧٥

٧٦

٧٧

٧٨

٧٩

٨٠

٨١

٨٢

٨٣

٨٤

٨٥

٨٦

٨٧

٨٨

٨٩

٩٠

٩١

٩٢

٩٣

٩٤

٩٥

٩٦

٩٧

٩٨

٩٩

١٠٠

١ -1183 -3 :

٢ - 11 1 :

٣ 24 44 6 :

1388هـ - 1969 .

õ õ ()

ũ õ

: ù

õ)

õ õ õ

¹.(ù

õ ù

õ ù ()

()

.ù

ũõõ ã õ

ũõ õ õ ù

²ũõ

) ù

ù . ù .(ù

:

³ũõ ã õ

õ ù ù ù

:ù ù

. 1969 - 1389

198 1

. 1965- 1385 -

116 2 2

.117 3

ã ã à
 àã ã àã ã ã
¹à à à
 ù ã ã ã ù
 ã ã
 ù
 ã ã ã ù
 ã ã ã
 ã ã ã
 ã

²à ãã ã
³ù ã ã ãã
⁴à à ã à à
 ù ù
 ã ã ù
 ã ã ù

⁵àã
 àãã ãã ã ãã
⁶ù ã

· · · -	36	1
· · ·	1190 3	2
	:	3
	: ù	4
·	: 1192	5
·	: - :	6

Õ Õ Ù :Ù
 Ù Ù ,
 Õ .() Ù
 . Ù
¹Ù Ù Õ Ù
 Õ Õ Ù Ù
 Ù , Ù
 . Õ Ù ,
 Õ Õ
 Õ Õ Õ) : Ù
 Õ Õ Ù Ù
².(
 Õ Õ Õ
 :
 : Ù
³ Õ
⁴ Õ Õ Õ Õ Õ
 Õ
 Õ , Õ Õ Õ ,
 Ù

: Ù - Ù : 1
 . 1965 - 1385 . 20 , 2 , 2
 . 1966- Õ 1386 , , 64 , 3
 : 4

Õ Õ ÕÕ
 2 Õ Õ ÕÕ Õ
 3 Õ ÕÕ
 4 Õ Õ á ÕÕ
 5 ÕÕ â Õ Ù
 6 ÕÕ Õ
 7 Õ â
 8 ÕÕ ÕÕ Õ
 9 Ù ÕÕ
 10 ÕÕ Õ Õ Õ
 Õ Õ
 Õ Õ Õ Õ
 Õ

Õ Õ .
 Õ Õ Õ
 Ù
 Õ .

. . . - -	.136 -135	,3	.	1
			:	2
	:		:	3
				4
			:	5
			:	6
			:	7
			:	8
			:	9
			:	10

Õ
Õ Õ Õ Õ Ò

Õ Ò ()
Õ Õ Ò
Õ Õ Ò

Õ Õ

Ò

è

Õ

Õ
Õ Õ Ò Ò Ò

Õ Õ Ò Ò Ò

è

Õ

Õ

Õ Õ

Õ Õ Ù
 Ù
 â ãõ õõ
¹ãõ Õ â
 â õõ Õ Ù
²ã
 Õ Õ
³ãõõâ
 â õõ Õ
 ãõãõ
 Õ Õ
 Õ Õ
 Ù Ù
 ãõ â
⁴ãõ
 Õ
 Õ
⁵â
 Õ
 Ù

	.1222	,		1
.Ù	:	-	Ù	2
:	Ù	.	:	3
	.1223	,		4
		.	:	5

ãõõ à à Õ
æ
Õ ð â
Ù Ù
Õ
.
â
¹ãõ
à ð
à
ãõ Õ õõ
õõ
ð Õ
õõ Õ
Õ
õõ
Õ àõ
õõ Õõ
õõ Ù Õõ
ãõ Õ Õ Õ Ù

. : 1

\tilde{O}
¹ à àà
 \tilde{O} \tilde{O}
 à ù
 $\tilde{O}\tilde{O}$
 $\tilde{O}\tilde{O}$ $\tilde{O}\tilde{O}$
² \tilde{O} ð
 \tilde{O} ù
 $\tilde{O}\tilde{O}$
 \tilde{O} \tilde{O} .ù ù
 , ù ù ù ù
 \tilde{O} \tilde{O} \tilde{O} ù ù ù
 \tilde{O} \tilde{O} ù ù ù
 ù .(ù ù
) .
 \tilde{O} (ù .

.ù : 1
 : 2

õ õ ¸
ù ¸ ù
.
õ
õ ùõ ù
õ õ õ ¸ ù ù
.
.

الخاتمة

أود أن أعبر عن امتناني وتقديري لكل من ساهم في إنجاح هذا المشروع الكبير. إن التعاون والجهود المبذولة من قبل جميع الجهات المعنية هي التي جعلت من هذا العمل ثمرة ثمينة ومفيدة للجميع. إننا نأمل أن يكون هذا العمل قد ساهم في إثراء المعرفة العلمية والعملية في مجالنا، وأن يكون قد ألقى الضوء على بعض الجوانب الهامّة التي تحتاج إلى مزيد من البحث والدراسة. إننا نشكر الله تعالى على توفيقه لنا في إتمام هذا العمل، ونشكر من ساعدنا في كل خطوة من خطواته. إننا نرجو أن يكون هذا العمل قد ساهم في إثراء المعرفة العلمية والعملية في مجالنا، وأن يكون قد ألقى الضوء على بعض الجوانب الهامّة التي تحتاج إلى مزيد من البحث والدراسة. إننا نشكر الله تعالى على توفيقه لنا في إتمام هذا العمل، ونشكر من ساعدنا في كل خطوة من خطواته.

Õ . Õ /
 Õ Ù
 Õ /
 Õ /
 Ù
 /ـ
 Õ Õ
 Õ Õ Õ
 Õ Õ Õ Õ Ù
 Õ Õ
 Õ Õ Ù
 Õ Õ
 Õ Õ Õ

المصادر والمراجع

1. : (370هـ).
2. 1381هـ / 1961 .
3. 1979 .
4. : (284 - 356هـ) . 1952 .
5. 1347هـ / 1929 . 21 / 20 / 18 / 12 / 3 .
6. 21 . (.) .
7. : (432 - 487هـ) . 1971 .
8. : (80 هـ) . 1996 .
9. : (502هـ) . 1960 . 2 .
10. : 2 . (.) .
11. : (255هـ) . 1965 / 1385هـ .

- (٤٤٥٦ - ٣٨٤) : .12
 .(.) ١ .
- ١ . . .13
 . 1979
- : .14
 . 1970
- : .15
 .(.) ٣ ٣
- . 1977 ٣ ٣ Û . .16
- (٤٢٧٥ - ٢١٢) : .17
 ٣ ٢ ٣ .(.)
- (٤٥٤٢ - ٤٥٠) : .18
 . 1925 / ١٣٤٤ ٣ ١ .
- . 1979 . .19
- ٤ . . .20
 .(.) ٣
- . ٣ . .21
 . 1991 ٣ ٣
- (٤٣٢٨ - ٢٤٦) : .22
 . ٦ .
- / . (٣٠ . ٣٠) .23
 . 1996 ١ ٣ Û ٣
- . 1964 / 1384 ٣ ٣ . .24

- .25 .
- . 1977 .
- .26 :
- .(.) Ù
- .27 : .Ù (210 - 285هـ)
- .1 .(.)
- .28 . 1964 .
- .29 .
- . 1979 .
- .30 Ù :
- . 2000 .
- .31 . 1 . 1402هـ/
- . 1982 .
- .32 . 2 .(.)
- .33 . 1965 .
- .34 . 1950 .
- .35 . 1964 .
- .36 .
- . 1970 .

وما توفيقي إلا بالله عليه توكلت وإليه أنيب
تم بحمد الله